

TRADICIONS RELIGIOSES I EQUITAT DE GÈNERE

DOCUMENT

Generalitat de Catalunya
**Consell Assessor
per a la Diversitat Religiosa**

TRADICIONS RELIGIOSES I EQUITAT DE GÈNERE

CONSELL ASSESSOR
PER A LA DIVERSITAT RELIGIOSA

Document 7

Avis legal

Els continguts d'aquesta obra estan subjectes a una llicència Reconeixement 4.0 Internacional (CC BY 4.0) de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, la distribució, la comunicació pública i la transformació per generar obra derivada, sense cap restricció, sempre que se citi el titular dels drets (Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia). La llicència completa es pot consultar a: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>.

Document del Consell Assessor per a la Diversitat Religiosa, 7

Tradicions religioses i equitat de gènere

Barcelona, setembre de 2023

Coordinació i redacció: Consell Assessor per a la Diversitat Religiosa

Maquetació: Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions

© Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència
presidencia.gencat.cat

DL B 21523-2023

ÍNDEX

0. PREÀMBUL: INTERSTICIS DE PERTINENÇA	5
1. RELIGIÓ, PATRIARCAT I DESIGUALTAT DE GÈNERE	6
2. LES DONES, LA RELIGIÓ I L'EXPERIÈNCIA DEL SAGRAT	9
3. LA IMPORTÀNCIA DEL CONTEXT	12
4. DISCRIMINACIÓ, VIOLÈNCIES I RESPONSABILITAT	17
5. MIRADES AL FUTUR	21
ANNEX 1. L'HERMENÈUTICA DELS TEXTOS SAGRATS	23
Des de l'islam	
Des de les tradicions orientals	
Des de les tradicions judeocristianes	
ANNEX 2: ECOFEMINISME(S)	30
Ecofeminisme espiritual	
GUIA DE BONES PRÀCTIQUES PER ACONSEGUIR L'EQUITAT DE GÈNERE A LES COMUNITATS RELIGIOSES	36
EL CONSELL ASSESSOR PER A LA DIVERSITAT RELIGIOSA	38
Funcions del Consell Assessor	
Composició del Consell Assessor	

TRADICIONS RELIGIOSES I EQUITAT DE GÈNERE

0. PREÀMBUL: INTERSTICIS DE PERTINENÇA

Un tipus de pertinença no n'exclou una altra. El principi d'identitat és variable i ambigu. Ningú és una sola cosa, i el fet de formar part d'un col·lectiu no determina tota la nostra existència. Tampoc estem obligats a romandre sempre en el mateix col·lectiu, ni pensar el mateix, ni actuar de la mateixa manera. Desenvolupem canvis de manera constant al llarg de la nostra vida, i ha de poder ser així. La llibertat de consciència i el respecte a les diferències d'interpretació i acció són cabdals per teixir la convivència en el marc d'unes societats cada vegada més complexes i plurals. En parlar de gènere i religió convé tenir-ho en compte. Cal ser molt conscients de la diversitat existent. No podem encaixar els gèneres, ni les confessions, en categories hermètiques i uniformes. Per evitar-ho, tenim el repte d'obrir esclatxes des d'on repensar i fer visible l'heterogeneïtat del que significa ser, avui, dona i membre d'una confessió religiosa. I, alhora, hem de ser capaços de mostrar i explicar la vitalitat i la creixent diversitat del moviment feminista. Actualment, no hi ha una única manera de construir i expressar el gènere, ni tampoc de reivindicar la igualtat. I, en aquest context, la religió i l'espiritualitat juguen un paper més o menys actiu dependent de l'entorn, del moment i de la sensibilitat de cadascú. Però, sigui com sigui, cal vetllar i treballar per oferir escenaris en què les dones puguin ser allò que vulguin ser, i en què les religions no siguin un escull, sinó que contribueixin a recórrer aquest camí.

1. RELIGIÓ, PATRIARCAT I DESIGUALTAT DE GÈNERE

La desigualtat de gènere i la discriminació i la violència contra les nenes i les dones són problemes plenament vigents en el món contemporani. En termes generals, les dones viuen en condicions de més precarietat, vulnerabilitat i opressió, alhora que disposen de menys oportunitats per escollir com volen viure. Segons informes recents del relator especial sobre la llibertat religiosa i de creences de les Nacions Unides,¹ avui dia, en determinats contextos, les religions poden anar en detriment de la igualtat de gènere i contribuir a reforçar situacions de desigualtat.

En termes generals, les dones mostren taxes més altes que els homes de pràctica religiosa, d'implicació en les organitzacions religioses i de creença en els principis bàsics de les confessions, segons el Pew Research Center.² Les dades disponibles indiquen que les dones acostumen a mostrar un nivell superior de religiositat arreu. Ara bé, la diferència entre homes i dones no és uniforme en totes les religions,³ ans hi ha algunes confessions en què homes i dones desenvolupen nivells d'implicació similars. En pa-

1 Vegeu l'informe A/HRC/43/48, del 20 de març de 2020, del Consell de Drets Humans de l'Assemblea General de les Nacions Unides, titulat *Violència de gènere y discriminación en nombre de la religión o las creencias. Informe del Relator Especial sobre la libertad de religión o de creencias*, disponible a <<https://undocs.org/es/A/HRC/43/48>>, i l'informe A/68/290, del 7 d'agost de 2013, de l'Assemblea General de les Nacions Unides, titulat *Eliminación de todas las formas de intolerancia religiosa. Nota del Secretario General*, disponible a <<https://undocs.org/es/A/68/290>>.

2 Pew Research Center. "The Gender Gap in Religion Around the World" [en línia]. Washington: març de 2016. Disponible a: <<https://www.pewresearch.org/religion/2016/03/22/the-gender-gap-in-religion-around-the-world/#christian-and-muslim-gender-gaps-differ>> [Consulta: 22 de setembre de 2023].

3 Per exemple, és molt menor en el cas de l'islam, en què els homes tenen un percentatge de participació pública més alt que en el cristianisme.

ral·lel, però, i malgrat excepcions importants,⁴ les dones rarament ocupen posicions de lideratge religiós, i sovint tenen formalment vetada la seva participació en les estructures de poder de les tradicions religioses. No només això, sinó que, encara avui, nombroses organitzacions religioses promouen o transmeten idees contràries a l'equitat de gènere i que legitimen situacions de discriminació. Per aquest motiu, sovint s'ha denunciat les institucions religioses com a espais de producció i reproducció dels sistemes d'opressió patriarcal.

Ara bé, l'evidència històrica i actual també ens mostra que la relació entre religió i desigualtat de gènere no és inevitable ni obligatòria, sinó conseqüència d'una trajectòria històrica específica. La majoria d'institucions religioses existents han emergit en el context de societats patriarcales. És a dir, les institucions religioses sorgeixen en sintonia amb els valors socials dominants de l'època. Així, les institucions religioses, en sincronia amb les altres institucions socials, s'han desenvolupat a redós de les estructures patriarcales, alhora que han jugat un paper rellevant en sostenir les estructures de la desigualtat. A més, i en consonància, els homes han tingut preeminència en els espais de poder en el si de les institucions religioses, alhora que la perspectiva masculina ha prevalgut, de manera quasi hegemònica, en la interpretació dels textos sagrats. Ara bé, això no és inevitable, ni sempre ni a tot arreu ha estat així. Un repàs a la història ens mostra que existeixen excepcions i que, en determinades ocasions, les institucions religioses també han promogut la igualtat de gènere i han generat oportunitats transformadores per a les dones.

4 En aquest sentit, cal remarcar l'existència de lideratges femenins en el marc d'algunes denominacions cristianes, o de tradicions com la Fe bahá'í, la budista, la jueva, la musulmana i d'altres.

És per aquest motiu que, en certa manera, en abordar la relació entre gènere i religió convé evitar abusar de categories dicotòmiques com *opressió/emancipació*, *modern/tradicional* o *secular/religiós*, que dificulten la comprensió d'una realitat que és massa complexa i diversa per deixar-se encapsular en esquemes duals.⁵ A més, és rellevant tenir present que la religió, o les institucions religioses, no emergeixen de manera aïllada, sinó que es constitueixen en diàleg i interdependència amb moltes altres institucions de l'àmbit social, cultural, familiar o polític. Per tant, l'impacte social de la religió no s'ha d'avaluar de manera isolada, sinó en el context d'aquest entramat de múltiples institucions que se superposen, es relacionen i s'influencien mútuament.

En un bon nombre de contextos històrics, les institucions religioses han esdevingut còmplices de la desigualtat de gènere i han menystingut les dones en aliança amb altres institucions socials. Aquesta vinculació històrica amb el patriarcat s'ha expressat en el context d'institucions com la família en qüestions com la posició de les dones en l'estructura familiar, en relació amb l'economia domèstica o amb els matrimonis concertats. També ha tingut un impacte en altres contextos institucionals com la sexualitat (p. ex., codis d'honor), els lideratges públics (dins i fora de les organitzacions religioses) o l'educació (p. ex., en termes d'accés), entre d'altres. Les institucions religioses no sempre han promogut la desigualtat en aquests àmbits, però sí que, sovint, han construït discursos que han legitimitat aquesta desigualtat, fet que ha dificultat l'emancipació de les dones.

5 Scott, Joan W. "Sexualism" [en línia]. *Ursula Hirschmann Annual Lectures on Gender and Europe, 2009*. Disponible a: <https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/11553/RSCAS_DL_2009_01.pdf> [Consulta: 22 de setembre de 2023].

2. LES DONES, LA RELIGIÓ I L'EXPERIÈNCIA DEL SAGRAT

L'evidència que la religió ha estat sovint una eina de dominació masculina és matisada quan prenem consciència que en el context de moltes religions patriarcals són les dones les que protagonitzen, i fins i tot lideren, la relació amb el sagrat. Alhora, això també passa en la vivència íntima de la transcendència. Algunes de les experiències místiques més profundes que s'han documentat les han viscut i transmès dones. Fins i tot, moltes organitzacions religioses amb fonaments teològics obertament androcèntrics no poden evitar l'emergència de poderoses personalitats femenines en la seva realitat històrica i actual, que aporten elements femenins a l'univers religiós.

Aquesta aparent paradoxa —religions masculines que es materialitzen en religiositats i espiritualitats femenines— projecta, en moltes ocasions, la imatge de la religió com un àmbit preferentment femení i, en algunes tradicions, com una cosa de dones. A més, el fet que moltes societats assignin a les dones un paper privilegiat en la comunicació amb l'invisible, amb el que és transcendent, reforça aquest imaginari. Arreu s'acredita la presència de dones considerades mèdium o dotades de coneixements o capacitats esotèriques especials, algunes de curatives, però també de malignes. I aquest poder ocult atribuït a les dones genera inquietud en moltes societats. Cal recordar que al segle XIX la suposada fase matriarcal de la societat humana es representava com a sotmesa a una despòtica tirania femenina, els vehicles principals de la qual eren la màgia i la religió. Tampoc podem oblidar la construcció històrica de la figura de la bruixa, i l'escarni al qual es van veure (i encara es veuen) sotmeses moltes dones en ser acusades d'establir relacions ocultes amb el sagrat o en no ser autoritzades pels poders religiosos tradicionals.

D'aquesta manera, l'associació de l'àmbit del sagrat amb entorns i pràctiques de predomini femení ha propiciat que determinats corrents laïcistes contemporanis atribuïssin l'adhesió religiosa de les dones a la seva ignorància, a la seva suposada tendència al fanatisme i a la seva incapacitat per pensar pel seu compte. Això, segons aquestes lectures, les convertia en titelles manipulats pels poders religiosos. És ben cert que el rebuig a la religió ha anat de bracet amb tota mena de prejudicis que pressuposaven a les dones una innata imperfecció mental. Una prova era la seva inclinació vers creences considerades supersticioses o formes de pietat tingudes com a excessives o desmesurades, si no patològiques. L'antirreligiositat ha pogut encobrir, ara i adés, fixacions masculistes i misògines. Sovint, a més, des de lectures paternalistes que, amb la voluntat d'“emancipar” la humanitat, també van fer de la figura de la dona l'eterna portadora de la irracionalitat, la follia i la fe religiosa. En aquest sentit, és important constatar que l'opressió patriarcal no sols neix des de les organitzacions religioses, sinó que està arrelada, també, en els corrents emancipadors, que han concebut la dona com a enemiga, o com la baula feble, del projecte il·lustrat.

El menyspreu vers les formes de religiositat o espiritualitat, sobretot femenines, ha anat acompanyat sovint de por i d'inquietud davant el poder amagat que se sospita que posseeix la part sotmesa, rebaixada i humiliada de cada societat: la gent gran i els infants; els grups estigmatitzats; els pobles maleïts; la gent esclavitzada o explotada; les minories ètniques o sexuals, i les dones. Han estat dones les que, de manera persistent i en molts llocs i moments, han hagut de patir més que ningú, en forma d'acusacions, persecucions i càstigs, per la seva manera de dialogar amb allò sobrenatural i de rebre d'altres mons el privilegi de les seves revelacions. I ha estat així perquè, per raons diverses, en moltes societats les dones han estat posseïdores de savieses i maneres de fer en què es manifesta o

s'insinua allò que els poders establerts temen per damunt de tot: la força secreta de la gent que consideraven feble.

La visió de les expressions espirituals de moltes dones ha servit per confirmar que mereixien la condemna d'una minoria d'edat perpètua. No s'ha volgut reconèixer que les religions no són només sistemes teològics abstractes o vivències que cadascú pot experimentar de manera singular en el fur intern. També són conjunts de valors morals i guies per a l'acció individual i col·lectiva, que s'han d'entendre a partir de l'ús real que reben en cada conjuntura i a mans de posicions socials distintes, fins i tot antagoniques.

Sabem que quan les religions es converteixen en ideologia hegemònica són un instrument d'alienació i desigualtat institucionalitzades. Ara bé, no és menys cert que unes mateixes doctrines i un mateix simbolisme religiós, rellegits en altres termes per sectors maltractats d'una societat, poden tornar-se font de raons i estratègies per a la resistència i, àdhuc, per a l'emancipació. No es poden estigmatitzar les dones com a éssers passius i submisos, incapaços de buscar i trobar ardis a partir dels quals resistir, i burlar els sistemes que les oprimeixen. És més, en determinades ocasions, i malgrat que pugui semblar paradoxal, les religions patriarcals, carregades de menyspreu vers el gènere femení, han estat resignificades per les mateixes dones per constituir espais de sociabilitat lliures de vigilància masculina i han esdevingut un refugi davant dels constrenyiments de la feina o la llar. Són aquests espais comunitaris, de trobada i de resignificació que, en determinades ocasions, han ajudat les dones a fugir de les dominacions que suportaven i a prendre consciència del seu propi poder i creativitat.

3. LA IMPORTÀNCIA DEL CONTEXT

Si estudiem la relació entre gènere i religió, el context social i geogràfic és molt rellevant. La desigualtat de gènere no s'expressa igual arreu. Alhora, hi ha contextos, també religiosos, que poden esperonar respostes per contrarestar, frenar o capgirar situacions d'opressió de gènere. En aquest sentit, disposem d'evidències per afirmar que la manera de viure la religiositat, i l'impacte que té en la vida quotidiana, canvia de manera cabdal depenent del context en el qual s'expressa. El context social, cultural, polític i econòmic influeix en la manera de viure la religiositat, i també té impacte en definir com la identitat religiosa es relaciona amb la resta d'identitats. En aquest sentit, és segurament molt diferent ser avui una noia budista a Barcelona que a Myanmar, o musulmana a Tarragona que a Teheran, al mateix temps que no és comparable ser membre d'una església evangèlica baptista a Texas que ser-ho a Sabadell.

En aquesta línia, resulta útil el concepte *interseccionalitat*,⁶ que fa referència a la intersecció entre sistemes d'opressió diversos. És una noció que permet visibilitzar que els diferents eixos d'identificació social (ètnia, gènere, classe, religió) se superposen i poden donar lloc a formes de discriminació diverses. El concepte va néixer com una crítica a la marginalitat que patien les feministes negres per la seva doble condició, de feministes i de negres. En les darreres dècades és un concepte que ha guanyat centralitat, en tant que permet fer evident que la majoria de persones vivim travessades per diversos eixos d'opressió que es juxtaposen, es combinen

6 El concepte va ser proposat i conceptualitzat per la jurista i acadèmica feminista Kimberlé Crenshaw. Crenshaw, Kimberlé. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics" [en línia]. *University of Chicago Legal Forum* [Chicago], vol. 1989 (1989), article 8, pàg. 139-167. Disponible a: <<http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>> [Consulta: 22 de setembre de 2023].

i, sovint, es reforcen. És a dir, hi ha persones que es troben en situacions molt més vulnerables que d'altres pel fet de ser simultàniament víctimes de diferents eixos d'opressió que, sovint, s'afermen entre ells.

El concepte *interseccionalitat* ens ajuda a comprendre, per exemple, les múltiples opressions que viuen les dones musulmanes o sikhs a la nostra societat, i encara més quan són persones migrants o es troben en situacions de precarietat econòmica i administrativa. El fet que una persona tingui diverses identitats —religiosa, de gènere, d'ètnia, de classe— complica l'anàlisi de la desigualtat com a resultat exclusiu d'una única dimensió, alhora que dificulta la possibilitat de trobar-ne la causa principal. Per això, convé recordar que la religió pot jugar papers diferents: mentre que en determinats contextos se suma a altres categories d'opressió per reforçar la desigualtat de gènere, en altres ocasions pot esdevenir una font de recursos per contrarestar la discriminació que es pateix per altres motius.

La noció d'interseccionalitat, per tant, ens ajuda a entendre que en la relació entre gènere i religió hi intervenen molts factors, i que la identitat religiosa no s'expressa de manera “pura”, sinó entremesclada amb altres identitats, cadascuna de les quals té la seva idiosincràsia i connotació social.

I és que les institucions religioses no són monolítiques, sinó conformades per persones diverses que actuen en contextos canviants. És important reconèixer que les tradicions religioses estan configurades per conglomerats institucionals que habitualment no són homogenis ni uniformes. En el si de les institucions religioses, generalment, hi conviuen tarannàs diversos que fluctuen a ritmes diferents, i que despleguen projectes morals i aspiracions de futur també diferents. No totes les tradicions religioses tenen la mateixa capacitat d'obertura a la diversitat, ni totes les confessions atribueixen a l'heterogeneïtat un valor positiu. És més, al llarg de la

història, les institucions religioses han tendit a minimitzar la diversitat interna, i a generar patrons que asseguressin la reproducció institucional de manera uniforme i generalitzada. No obstant això, en major o menor mesura, i de manera més o menys pacífica, les confessions religioses han hagut d'acceptar, i incorporar, la diversitat en les seves estructures. Una diversitat que també s'ha reflectit en el valor i el rol que han atribuït a la dona en el context de cada confessió, i en l'existència i convivència de visions molt distintes dins de la majoria de confessions religioses. Avui hi conviuen persones que encara consideren que homes i dones tenen un rol familiar predefinit i marcat per estereotips tradicionals, i també persones que defensen que això són històries d'altres temps.

A l'hora de pensar en la relació entre gènere i religió resulta clau no equiparar de manera automàtica allò que les institucions religioses defineixen com a norma a seguir, o marquen com a ideal de vida, i el que realment les persones que formen part d'aquesta religió creuen o segueixen. En aquest sentit, és pertinent fer èmfasi en la idea que la religió oficial no sempre és igual a la religió viscuda (*lived religion*)⁷ i que les creences de les persones que es declaren membres d'una religió no sempre es corresponen de manera acrítica amb la “religió dictada” per l'autoritat religiosa. En aquest sentit, en analitzar la pertinença i vivència religiosa és important entendre que les dones no sempre segueixen de manera irracional i obediënt les exigències de la institució. Així, i encara que la majoria d'institucions religioses del món s'alineen amb posicions patriarcals, les recerques empíriques posen de manifest que les dones que s'identifiquen com a membres d'una religió moltes vegades no compleixen de manera dòcil

7 El concepte *lived religion* el va encunyar la sociòloga nord-americana Meredith McGuire per fer èmfasi en la necessitat d'entendre que la religió oficial no és igual que la religió viscuda ni s'hi equipara. McGuire, Meredith B. *Lived religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

allò que la institució els exigeix, i en la majoria de casos no assumeixen els dogmes o discursos religiosos de manera automàtica. És en aquesta mateixa línia que el relator de les Nacions Unides per la llibertat religiosa i de creences exposa que, malgrat que hi ha pràctiques nocives que sovint es defensen en nom de les tradicions religioses, generalment aquestes opcions són controvertides dins les mateixes comunitats religioses i molts dels membres d'aquestes tradicions s'hi oposen frontalment.

És a dir, és crucial tenir en compte les múltiples veus que conviuen en les diferents tradicions religioses. I, alhora, tenir present la distància rellevant que hi ha entre el que les institucions religioses dicten i el que les persones corrents fan o creuen. Habitualment, les institucions són més lentes que els individus a l'hora d'acceptar o fomentar canvis que facilitin la igualtat de gènere. Però, i com ja hem assenyalat, en una tradició religiosa hi conviuen institucions religioses diverses que, sovint, poden tenir visions contraposades sobre què diu i què ha de dir la religió. Pensem, per exemple, en la diferència abismal entre el protestantisme que ha fet un estandard de la igualtat de gènere i el que sosté que les dones s'han de sotmetre a l'autoritat masculina en el context familiar. També ens trobem, però, amb casos en què les autoritats religioses són favorables a la igualtat de gènere i, en canvi, existeixen reductes de fidels que s'hi oposen o continuen perpetuant les desigualtats.

Dins dels mateixos grups religiosos, no tothom comparteix el mateix parer, ni les mateixes fílies ni les mateixes fòbies. També hi ha moltes persones que viuen la seva espiritualitat al marge de les comunitats, car no s'hi senten representades, o no volen ser controlades ideològicament. En el cas de les dones, aquesta rebel·lia pot agreujar el sentiment de culpabilitat per haver de fer front a la solitud i l'aïllament.

Així mateix, la relació amb la gent que no comparteix les mateixes creences o conviccions, la tolerància mútua i el tipus de comunicació entre persones religioses, atees, agnòstiques o místiques, no depèn de la seva opció. En aquest sentit, dins d'una mateixa confessió, poden conviure-hi estils de creença diferents.⁸ Per exemple, convé recordar que són moltes les dones correligionàries que no comparteixen ni opinió, ni sensibilitat ni projectes vitals. Ara bé, malgrat tenir vides i experiències ben diferents, sovint són igualment prejudicades, estereotipades i despersonalitzades pel fet de convergir en un mateix culte o pràctica religiosa.

8 Estruch, J. *Entendre les religions. Una perspectiva sociològica*. Barcelona: Editorial Mediterrània, SL, 2015.

4. DISCRIMINACIÓ, VIOLÈNCIES I RESPONSABILITAT

Posar l'accent en l'heterogeneïtat del món religiós, i en la importància del context social, polític i cultural, pot contribuir a invisibilitzar la responsabilitat de les comunitats religioses en la construcció de societats més justes i més igualitàries. Seria erroni. Les comunitats religioses no poden defugir la responsabilitat de contribuir a la difusió, expansió i aplicació dels drets humans, tant en el marc de les institucions religioses com en la societat en general. Alhora, les comunitats també tenen la responsabilitat ètica i moral de condemnar qualsevol mena de violència, física, verbal o psicològica cap a les dones, i de vetllar activament per evitar-les; no es pot fer ulls grossos ni tolerar cap abús sexual ni cap maltractament contra ningú.

La violència es pot expressar de moltes maneres: pot ser física, però també simbòlica. Una de les formes històricament més freqüents de sotmetre les noies joves és a partir de l'argument, i l'exigència, que siguin “bones noies”. Les “bones noies” es queden a casa i segueixen les normes que els dicten. Fan sobretot tasques domèstiques i s'ocupen de la família. Només surten per anar a l'escola, o ni això, i són respectades pels nois. Les altres, i que depenen del context són etiquetades de “meuques” o “fresques”, sovint fan coses per sentir-se lliures que les seves comunitats creuen que no haurien de fer, com per exemple: mantenir relacions sexuals, viatjar amb les amigues o sortir de nit. Se les culpabilitza, i adquireixen una mala reputació que suposadament “justifica” la violència dels agressors. Per causa d'aquesta etiqueta, sovint hom les fa responsables dels atacs que pateixen (insults, murmuris o violència sexual), en lloc de condemnar els seus agressors. La complicitat de les comunitats religioses en la construcció d'aquests estereotips, i en la condemna de les noies que

no segueixen els patrons de la “bona noia”, pot ser un factor de risc i un punt de partida per a la discriminació. La violència no té cap mena de justificació espiritual i hauria de ser expressament condemnada per les autoritats religioses. Però, malauradament i massa sovint, callen, fan callar o dissimulen aquests actes. Uns silencis que, a la llarga, van en detriment del prestigi de les comunitats religioses, i n’erosionen la confiança social.

En la qüestió de la violència i la desigualtat de gènere, també és pertinent tenir en compte l’anàlisi del relator especial sobre la llibertat religiosa i de creences de les Nacions Unides. Afirmava que un bon nombre de les pràctiques de violència actuals contra les noies o les nenes són perpetrades en nom de la religió o les creences en qüestions com ara els matrimonis forçats, les mutilacions genitals, els crims d’honor, la denegació del dret de les nenes a l’educació o la prostitució ritual. És més, malgrat que generalment aquestes pràctiques no compten amb el beneplàcit de les autoritats religioses, ni troben justificació en el context de les doctrines religioses, les persones que les porten a terme sovint les fan en nom de la religió, la qual cosa atorga més responsabilitat a les institucions religioses per aturar-les i erradicar-les.⁹

En aquest sentit, és rellevant tenir en compte que, sovint, aquesta mena de violències s’expliquen com a actes isolats i que es produeixen en l’àmbit domèstic o privat. Però són greus i tenen continuïtat en el temps. Per això, convé posar de manifest que l’actitud passiva, o no prou contundent, de les comunitats tant religioses com seculares sovint contribueix a mantenir aquesta violència. No parlem només de les violències sobre les

9 Més específicament, el relator afirmava que “la dimensió de gènere d’aquests actes de violència és evident en les pràctiques nocives perpetrades en nom de la religió o les creences o la tradició contra desenes de dones i nenes que són víctimes d’assassinats, atacs amb àcid, amputacions, flagel·lacions i altres pràctiques violentes. [...] Molts d’aquests actes de violència es produeixen en l’‘esfera privada’ i no es consideren des de la perspectiva de la seguretat pública” (2018:12).

dones. També, i com posa de manifest el mateix relator en l'informe *Violència de gènere y discriminación en nombre de la religión o las creencias*,¹⁰ els actes de violència homofòbica i transfòbica contra les persones per raó de la seva orientació i identitat de gènere sovint són perpetrats en nom de la religió. Les pràctiques violentes també s'han dirigit a les persones que s'identifiquen amb opcions sexuals i de gènere diverses, i que no compleixen els cànons estàndard que algunes tradicions religioses promulguen. Les persones lesbianes, gais, bisexuals o transsexuals han estat objecte de punxions brutals i de sancions extremes, com ara teràpies de conversió, violacions i ostracisme social. En cap cas les institucions religioses poden esdevenir còmplices de la violència.

La superació de la violència de gènere també esdevé un repte en el si de les comunitats religioses tan urgent com en altres institucions socials (universitats, espais de lleure i món laboral). Actualment, són nombroses les comunitats religioses que estan trencant el silenci contra l'assetjament i la violència produïda per membres de la mateixa comunitat. Amb aquestes accions donen suport a les víctimes i, alhora, creen espais lliures de violència: dos aspectes clau. I és per aquest motiu que cal també protegir les persones que acullen i acompanyen les víctimes, ja que, de vegades, pateixen l'anomenada *violència aïlladora*, definida com la violència física o psicològica, en forma de represàlies, humiliacions o persecució, que s'exerceix contra les persones que donen suport a les víctimes de violència masclista. En aquest sentit, resulta rellevant indicar alguns exemples actuals d'entitats religioses que estan fent autocrítica i denunciant la violència contra les dones, com són: Religions for Peace, African Women of Faith Network, African Council of Religious Leaders, Asociación de Teólogas Españolas, Sisters of Islam, Sakyadhita International

10 Vegeu: Consell de Drets Humans de les Nacions Unides, *op. cit.*

Association of Buddhist Women, el manifest signat del #MeToo per part de seixanta-cinc dones sacerdotesses de l'església evangèlica luterana a Islàndia, entre molts altres.

Un esperit crític de les persones que professen alguna religió, tant internament com amb la demostració pública del reconeixement dels errors i la voluntat de reparació, pot ser un exercici de redreçament envers una convicció, creença, filiació o pertinença, més sana i menys supremacista. En aquest sentit, qualsevol tradició espiritual hauria d'incloure, en la seva tasca comunitària quotidiana i en les seves activitats socials i culturals, manifestacions de diversitat de pensament i perspectiva de gènere per assolir la paritat de condicions i la llibertat de consciència. Resulta clau adoptar una perspectiva raonada, reflexiva i oberta que permeti l'autocrítica i, al mateix temps, esperoni la responsabilitat activa de les comunitats religioses per treballar per un món més just, més igualitari i lliure de qualsevol mena de violència.

5. MIRADES AL FUTUR

En la reivindicació d'adoptar una perspectiva de gènere hi ha un denominador comú: és una causa que reuneix diferents idiosincràsies, cultures, conviccions i condicions, per una necessitat de reparació del dany que durant segles han causat el patriarcat i la seva dominació. La reparació del dany establirà les bases per a una societat més justa, en què tothom pugui viure amb plenitud. Les confessions religioses no són alienes a aquest escenari. És cabdal demanar que s'impliquin en el reconeixement i la reparació del dany històric, però alhora també és important reconèixer que, si volen, poden esdevenir agents claus en la construcció d'un futur més igualitari.

En el context de les confessions religioses cal treballar la perspectiva de gènere de manera urgent per construir unes relacions més transversals i per comprendre l'espiritualitat o les fonts textuals d'una manera més oberta, fins i tot diferent. Cal obrir-se a la reflexió personal i al debat generós, i escoltar les veus que treballen en aquesta línia des de perspectives tant religioses com laiques. Les savieses orals o escrites de les tradicions espirituals mil·lenàries poden inspirar meditacions transcendents, dur a l'autoconeixement i fer comprendre millor el vincle íntim que existeix amb tot allò visible i invisible.

L'impuls de la igualtat de gènere en les confessions religioses passa, en bona part, per promoure una hermenèutica feminista que vagi “de la desigualtat a la igualtat” respectant les diferències existents. L'ètica hermenèutica d'avui hauria de consistir en una escolta atenta i un recull de les interpretacions i lectures que fan les dones dels textos sagrats i del món. Des del moment en què les dones deixen de “ser dites” quasi exclusivament a través del discurs masculí, i “diuen” i “es diuen” a elles mateixes,

emergixen una multitud de veus no previstes per l'ordre establert que difonen una visió del món pròpia i, sobretot, la voluntat de formar-ne part. Quan deixen de “ser dites”, es posa de manifest què és el que volen les dones i què és el que proposen. Escoltant amb atenció les seves veus (unes veus que han estat sovint silenciades en contextos religiosos, socials i polítics molt diversos), arriba l'esbós d'una llibertat coratjosa i imprevisible, amb la qual, i en relació amb la temàtica que ens ocupa, llegeixen, pensen, interpreten i exposen els textos sagrats i filosòfics i els rituals, i reflexionen sobre el món i les seves criatures.

El mateix passa amb els corrents i moviments religiosos de nou encuny, que incorporen noves perspectives derivades de les inquietuds morals i socials del nostre moment, i que poden promoure iniciatives de transformació social. Destaca, per exemple, el creixement de l'ecofeminisme, que uneix ecologisme i feminisme, i que, alhora, sovint s'imbrica amb una mirada espiritual, que vol contribuir a una nova lectura sobre el present i el futur.

Antic i nou, el llenguatge sagrat sempre és simbòlic i poètic i, al capdavall, sempre ve a dir unes mateixes coses; coses que no sempre es volen sentir, en el doble sentit de la paraula: aprendre a escoltar-les i atrevir-se a viure-les. Evoca veritats simples, però insondables, que no es deixen capturar ni per una raó ni per una fe convencionals. S'enlairen amb l'esperit de la lletra i fan volar el pensament i la intel·ligència, més enllà dels convencionalismes, envers un coneixement més profund del misteri de la vida.

ANNEX 1. L'HERMENÈUTICA DELS TEXTOS SAGRATS

Ens ha semblat oportú tancar aquest document amb un apunt senzill sobre la importància de l'hermenèutica a l'hora de llegir els textos sagrats de les diferents tradicions religioses, i específicament tenint en compte la mirada de les dones.

L'hermenèutica és la ciència de la interpretació. La paraula *hermenèutica* deriva de la veu grega *hermeneuo*, que significa literalment 'explicar un text' o 'posar en clar un text'. Per tant, és la capacitat d'explicar, traduir o interpretar un text.

Aquesta ciència s'aplica generalment a l'explicació de documents escrits, i per aquest motiu es pot definir més específicament com la ciència d'interpretar el llenguatge d'autor. Aquesta ciència parteix del fet que existeixen diferents modalitats de pensament, cultures i èpoques que ens distancien de la comprensió i intencionalitat de l'escrit o escrits.

L'hermenèutica té com a finalitat crear ponts entre nosaltres i el text, i específicament amb els textos sagrats de les diferents tradicions religioses que varen ser escrits en un temps i una realitat concreta. Per això, l'hermenèutica porta el missatge de l'escriptor original fins a nosaltres, i ens capacita per travessar per cadascuna de les esclotxes del camí, com el temps, la cultura, l'idioma, la història o la geografia.

L'element que dificulta la ciència de l'hermenèutica és justament la mirada: específicament, les ulleres que ens hem posat per fer aquesta mirada o, com definiria Gadamer, la fusió d'horitzons. Al llarg de la història, s'han interpretat els textos sagrats segons marcaven les posicions de

poder de les mateixes tradicions i les seves finalitats, segurament pensant que es feia amb total correcció i independència.

Entre les diferents mirades hermenèutiques per interpretar els textos sagrats, trobem la mirada en clau de dona. És el cas de les perspectives següents, nascudes des d'algunes tradicions:

Des de l'islam

El feminisme islàmic es remet a l'Alcorà, a l'exercici racional de recerca de les fonts espirituals (*ijtihad*) i a la seva interpretació ajustada a les necessitats de la comunitat musulmana (*tafsir*). En comptes de considerar que la modernització i el reconeixement dels drets són incompatibles amb l'islam, explora com aquesta tradició possibilita lectures alternatives al monopoli interpretatiu dels barons. És un treball exegetíc que fa passar de la marginalitat al protagonisme qui té veu pròpia. No és un discurs apologetic que busca preservar el text sagrat de les acusacions de patriarcat, sinó d'una hermenèutica crítica.

Des dels orígens hi ha hagut creients musulmanes que han dut a terme aquesta comesa. Però cal esperar a la dècada de 1920 per trobar un moviment organitzat pròpiament feminista, un qualificatiu que no es consolida fins als anys vuitanta. Neix, doncs, en un context marcat alhora pel patriarcat i pel colonialisme i, per això mateix, és indissociable de la necessitat de trobar una mirada alliberadora. Les dones s'erigeixen en exegetes i des de l'*ijtihad*¹¹ troben l'ensenyament de la radical igualtat entre homes i dones, el principi de l'equilibri, de la corresponsabilitat i de l'ajuda mútua. Aquests principis han permès al feminisme islàmic examinar, de manera creativa però concordant,

11 *L'ijtihad és l'esforç d'interpretació dels textos sagrats. Durant segles se li van tancar les portes, la qual cosa va dur a una censura de la llibertat de pensament i d'expressió, la qual cosa va crear una doctrina monolítica, més propera als interessos dels governants que a una autèntica reflexió que respongui a criteris raonables.*

les dites i fets de Muhàmmad (*hadissos*) per detectar-hi el biaix de gènere, per denunciar la confusió entre el missatge de Déu i un determinat model social. Hi ha, per tant, un treball de deconstrucció de l'estatu quo fixat per teòlegs i juristes que han aplicat suposadament la *xaria* (literalment, 'camí') com si fos jurisprudència (*fiqh*), malgrat que *xaria* és un concepte més abstracte que representa la llei d'un ordre còsmic d'equilibri universal, equiparable a termes d'altres tradicions espirituals o filosòfiques com *dharma*, *tao* o *nomos*. És transcendental, en aquest sentit, la distinció entre l'Alcorà ('font divina') i el context en què es desenvolupen les interpretacions humanes.

Del treball del feminisme islàmic han derivat les reformes de diversos codis de família, la progressiva incorporació de les dones al càrrec de jutges de tribunals religiosos i l'accés a la funció de predicadores i d'imam en les mesquites. Malgrat que queda molt de camí per recórrer, s'ha aconseguit posar en el centre del debat la qüestió de l'autoritat. La capacitat de discerniment, per meditar els textos, com convida a fer l'Alcorà reiteradament a tota la humanitat, i l'empoderament de les dones, en qualsevol terreny, per reparar desigualtats. Per aquesta raó, dedicar-se a l'hermenèutica en cos i ànima és cabdal. De mica en mica es va consolidant la interpretació feminista sobre una realitat més inclusiva: partir de l'experiència viscuda, proporcionar uns criteris d'anàlisi, oferir una lectura crítica de la tradició i proposar una manera de viure la fe ajustada al missatge de l'Alcorà, que diu que "cada persona humana és califa a la terra". Un missatge que convida a ser lliures i responsables, amb igualtat efectiva, sense distinció de gènere.

Des de les tradicions orientals

Les tradicions espirituals orientals, en general, com la resta de tradicions religioses d'arreu del món, són hereves d'un context cultural i social en què, fins fa relativament poc temps, les dones han estat relegades a l'interior de les llars i han estat silenciades com a mestres de vida interior. Tanmateix, amb

la interconnexió dels diversos àmbits geogràfics i l'avançament mundial dels drets de les dones en tots els sectors, han començat a emergir veus femenines que han reinterpretat de manera original i atraient, tant per a dones com per a homes, els textos sagrats transmesos per diverses escoles budistes i hinduistes.

La mirada femenina, més portada a l'escalf de l'acollida que a l'afirmació excoent de la doctrina, desclou i diversifica l'aplicació dels ensenyaments religiosos, apropant-los a les diferents situacions contextuals i vivencials. Podríem dir que es prioritza l'experiència de la persona concreta per sobre de la teorització generalitzadora dels ensenyaments continguts en els textos sagrats.

La *com-passió*, 'patir/sentir amb l'altre', esdevé el principi hermenèutic fonamental del dharma primordial, del tao còsmic o de l'harmonia universal. Només des d'allò particular es van definint i redefinint les veritats generals. La intuïció inductiva introdueix en la reflexió sapiencial una interpretació més actualitzada dels símbols i de les narratives doctrinals.

La transmissió del budisme, des dels seus inicis, va ser sempre oral. Les paraules de Buda no van ser recopilades per escrit fins cinc-cents anys després de la seva mort. Els encarregats d'escriure els textos van ser homes monjos que tenien al cap que aquests textos anaven dirigits a homes monjos. Per aquest motiu, i tenint present el context sociocultural fortament patriarcal d'aquella època, les dones no apareixen en els textos com a subjectes, sinó com a objectes, i qualsevol referència que s'hi fa sol ser negativa.

La lectura dels textos des de la perspectiva de les dones és fonamental per tal de preservar viva i autèntica qualsevol tradició religiosa a cada època. Pel que fa al budisme, aquesta tasca no va començar a prendre impuls fins a finals dels anys setanta, moment en el qual el budisme comen-

ça a arrelar-se a Occident. Cal destacar l'aportació de Rita Gross, autora de diverses obres sobre dones i budisme, com ara *El budismo después del patriarcado*,¹² així com la tasca que porta a terme l'associació internacional de dones budistes Sakyadhita.

Des de les tradicions judeocristianes

Hem agrupat la mirada en clau de dona de les tradicions judeocristianes, perquè tenen en comú una gran part dels textos sagrats. Malgrat que tenen processos i temps ben diferents, avui estan força unides en una mateixa proposta hermenèutica molt més àmplia, per mostrar que la lectura tradicional en clau patriarcal no és l'única possible.

Al llarg de la història diverses dones han destacat perquè han estat capaces de fer una lectura diferent del text bíblic. No tan sols en favor de la dona, sinó en favor de la veritat, la llibertat i la dignitat de la persona. I justament un punt d'inflexió molt important va ser la Declaració de 1848, fruit de la primera convenció sobre els drets de la dona als Estats Units, celebrada a Seneca Falls, Nova York, en el si d'una església metodista.

La Declaració de Seneca Falls defensa la igualtat entre home i dona, i denuncia que una interpretació tergiversada de les Sagrades Escripures havia reduït la dona, durant massa temps, a ocupar un rol inferior que calia corregir. El text sosté que la igualtat dels drets humans és conseqüència del fet que tota l'espècie humana és idèntica quant a capacitat i responsabilitat, ja que la dona ha estat investida pel Creador amb la mateixa consciència per exercir-los que l'home. Tot un projecte per posar en marxa la lluita per l'alliberament de la dona, una nova filosofia feminista de la història, inspi-

12 Gross, Rita M. *El budismo después del patriarcado: historia, análisis y reconstrucción feminista del budismo*. Madrid: Trotta, 2005.

rada en una interpretació bíblica progressista i alliberadora que únicament podia donar-se en una societat instruïda en una interpretació lliure i individual de les Sagrades Escripures i que va posar en marxa un moviment imparabile en defensa del sufragi universal i del reconeixement dels drets de la dona. Però també va obrir camí a una reflexió profunda de com es llegia i s'interpretava la Bíblia, com es revisava la interpretació que s'havia fet d'aquest text i com s'obria una nova visió de l'hermenèutica.

Això va donar peu al fet que denominacions protestants com l'Exercit de Salvació a Anglaterra, a finals del 1800, no fessin distinció de gènere a l'hora d'ocupar els càrrecs de responsabilitat. A poc a poc, la revisió hermenèutica del text bíblic va obrir completament la porta a reconèixer pastores i bisbes en altres denominacions protestants i evangèliques.

Cal destacar, dins de la tradició jueva, que el 1922 Martha Neumark, amb el suport del seu pare a la Conferència Central de Rabins Americans (CCAR), va aconseguir que les dones poguessin ser ordenades rabines.

Des d'aleshores han crescut les organitzacions de dones teòlogues cristianes i jueves, que treballen per una lectura i interpretació del text amb una mirada més acurada de l'hermenèutica, i creen veritables ponts i destaquen les realitats que durant segles s'han amagat.

Per exemple, el 1990 la rabina Margaret Wenig escriu el sermó *God is a women and she is growing older* i el 1991 la rabina Rebeca Alpert escriu *Reform judaism*.

El moviment Col·lectiu de Dones en l'Església a Catalunya i l'Associació Espanyola de Teòlogues estan donant un gran impuls a la revisió hermenèutica de la Bíblia.

Hem de ser conscients que, en tot el text bíblic, moltes dones han destacat pel seu lideratge o responsabilitats, i específicament en el Nou Testament: des de la figura de Maria, mare de Jesús, fins a les deixebles que van acompanyar i sostenir el seu ministeri, o dones diaques i apòstols, o el fet que la declaració cristològica més àmplia del Nou Testament la fes una dona, Marta de Betània.

És cert que la realitat no és la mateixa en les diferents tradicions judeo-cristianes, però el camí està obert i molt ben arrelat.

ANNEX 2: ECOFEMINISME(S)

A mitjans dels anys setanta, la feminista francesa Françoise d'Eaubonne va posar en circulació el terme *ecofeminisme*,¹³ que s'havia encunyat per designar un saber antic i nou alhora. L'ecofeminisme sorgia davant d'un context d'emergència que posava de manifest que la crisi ambiental i social s'estenia “com les onades al voltant d'una pedra llançada a l'aigua”.¹⁴

L'ecofeminisme, desenvolupat a partir de diversos moviments socials — els moviments feminista, pacifista i ecologista—, adverteix d'una connexió entre l'explotació i la degradació del món natural i la subordinació i l'opressió de les dones. La filòsofa María Xosé Agra subratlla que “la base mínima compartida en l'ecofeminisme és la necessitat d'encarar la crisi ecològica i el reconeixement del fet que existeix una relació entre la dominació i explotació de les dones per part dels homes, i la dominació i explotació de la natura per part dels éssers humans”.¹⁵ Segons d'Eaubonne, el fet que la societat patriarcal s'apoderés del sòl i, per tant, de la fertilitat de la terra i del ventre de les dones, i n'exercís la sobreexplotació, havia de comportar un doble perill amenaçador i paral·lel: la superpoblació —excés de naixements— i la destrucció del medi ambient —excés de productes.¹⁶

Val a dir que, des de finals del segle xx, molts corrents feministes intenten expressar les pròpies reivindicacions i necessitats seguint aquest moviment, un moviment d'una complexitat innegable, que convé, però, no desatendre. Agra, ja als anys noranta, i fent referència a l'ecofeminis-

13 D'Eaubonne, Françoise. *Le Féminisme ou la mort*. París: Pierre Horay, 1974.

14 Vigneault, Frédérique. “L'écofeminisme spirituel: un modèle de résistance”. *Centre des Femmes de la Basse-Ville [Quebec]*, 1 de novembre de 2022. Disponible a: <<https://centrefemmesbasseville.org/lecofeminisme-spirituel-un-modele-de-resistance/>> [Consulta: 20 de març de 2023].

15 Agra Romero, María Xosé. *Ecología y Feminismo*. Granada: Comares, 1998. p. 4.

16 D'Eaubonne, *op. cit.*, p. 220-221.

ta Stephanie Lahar, assenyalava que hi havia gairebé tantes definicions d'ecofeminisme com teòriques i activistes. Alicia Puleo, reconeguda ecofeminista en l'àmbit hispanoparlant, declara que “existeixen gairebé tants ecofeminismes com ecofeministes”. Com que no existeix un ecofeminisme homogeni, caldrà, doncs, incloure la pluralitat dins de l'ecofeminisme i parlar d'ecofeminismes.

Una confirmació d'aquesta pluralitat la trobem entre algunes de les seves representants més destacades, dones —i moviments— de països de l'hemisferi sud, com ara: Vandana Shiva, el moviment de dones Chipko i Bina Agarwai (Índia); Vai Plumwood (Austràlia); el Moviment del Cinturó Verd, fundat per Wangari Maathai (Kènia); Bila Sorj i Ivone Gebara (Brasil), i el col·lectiu Con-spirando, conformat per dones llatino-americanes de diversos països. Moltes de les seves aportacions es troben reflectides, amb adaptacions, en diferents regions del planeta, i caldrà dedicar-los més atenció. Això farà visibles dones de diferents religions i espiritualitats i posarà de manifest que, si ampliem horitzons, disposarem de més cosmovisions poc ateses fins ara pel món occidental.

Precisament, moltes crítiques al feminisme estàndard, anomenat també *feminisme blanc* o *feminisme occidental*, sorgeixen de dones d'altres “races”, altres països i altres creences, amb especificitats, desenvolupament i necessitats diferents. Elles reivindiquen que es tingui en compte la seva forma de pensar i les seves lluites. Vandana Shiva, per exemple, critica un ecofeminisme aburgestat que no contempla les dones de l'anomenat *tercer món* ni del Sud. Aquesta perspectiva defensa que no es pot separar el que és material del que és espiritual. El concepte de terra sagrada implica també el compromís amb la diversitat, així com l'arrelament a una mena de materialisme pràctic, que és la recerca constant de producció de subsistència.

Un sector significatiu del moviment ecofeminista opina que la base mínima compartida a què ens hem referit més amunt no constitueix per si sola una base suficient per establir l'autonomia teòrica i política de l'ecofeminisme, sinó el punt de partida per obrir altres possibilitats i conceptualitzacions. Com indica Agra: des de la defensa de l'espiritualitat fins a posicions més materialistes o de crítica cultural i social. Segons l'autora, l'ecofeminisme sotmet a escrutini la història, la ciència, el desenvolupament econòmic, la tècnica, la modernitat, el pensament. Un escrutini que afecta directament l'anomenat *model occidental dominant*, en contrast o enfront d'altres tradicions, cultures i pràctiques i les seves implicacions per a la resolució de la crisi ecològica mundial.¹⁷

Un dels principals conflictes ideològics i filosòfics que es presenta en el moviment ecofeminista, i que és responsable de nombroses polèmiques, és el que fa referència al risc d'essencialització. És a dir, la presumpció d'una connexió biològica, innata, entre les dones i la naturalesa. Per a algunes ecofeministes, aquesta connexió és purament casual, un destí compartit d'explotació/opressió. D'altres afirmen un vincle positiu i advoquen a favor del reconeixement d'una sensibilitat particular de les dones davant el món natural, tot reivindicant una ètica de la cura. El conflicte manté obert el debat sobre si aquestes "altres" dones substitueixen la clàssica funció d'"àngels de la llar" per una nova funció d'"àngels de la terra", amb el risc de perpetuar els rols de gènere tradicionals que redueixen les dones al paper de "l'eterna mare per naturalesa". L'embat s'adreça principalment a les dones que manifesten conviccions religioses, car "si de vegades per recórrer a l'esperit es menysprea el cos, també exaltant el cel es domina la terra".¹⁸

17 Agra Romero, Maria Xosé. *op. cit.* p. 4.

18 Disponible a: <<https://eco-psychologie.com/genese-ecopsychologie/lecofeminisme/>> [Consulta: 9 d'octubre 2022].

Per a la teòloga ecofeminista brasilera Ivone Gebara —que no subscriu la perspectiva essencialista—, “la postura ecofeminista és una postura política crítica, perquè la problemàtica ecològica té a veure amb el sexe, la raça i la classe, i, per tant, no pot ser estudiada com a disciplina aïllada de la problemàtica social mundial en què vivim”. A partir d’aquests fets, continua Gebara, “es justifica l’organització especial de les dones per fer front a aquestes problemàtiques i entrenar-se mútuament en l’exercici del poder polític i religiós, del qual vam ser sistemàticament excloses”.¹⁹

Ecofeminisme espiritual

Un camp important de la conceptualització ecofeminista defensa de manera molt significativa l’espiritualitat. L’ecofeminisme espiritual repensa el sagrat, tot criticant les principals religions i fent una rehabilitació i reparació de la naturalesa i de les dones, o també reinventant-se al marge de les autoritats religioses. Tant si forma part d’un corrent religiós existent com si s’intueix una nova forma d’expressió del sagrat, es desafia a si mateix per anar més enllà d’una concepció jeràrquica del món.

Segons observa Frédérique Vigneault, el moviment espiritual de l’ecofeminisme atorga un lloc central a la interconnexió dels éssers vius, així com als conceptes d’immanència i de comunitat, amb la intenció de transformar les relacions de poder entre dones i homes: “En aquest sentit, les ecofeministes espirituals defensen una concepció holística del món en la qual la Terra encarna el principi viu. En altres paraules, la Terra representa una entitat viva i totes les experiències dels éssers vius es viuen

19 Madrigal Vilchez, Amparo. “Una mirada ecofeminista: Compartiendo las intuiciones ecofeministas de Ivone Gebara”. *Utopía. Revista de cristianos de base [en línia]*, núm. 76 (2010). Disponible a: <<https://revistautopia.org/una-mirada-ecofeminista-compartiendo-las-intuiciones-ecofeministas-de-ivone-gebara/>> [Consulta: 26 de març 2023].

amb ella.”²⁰ Si tots els éssers vius són en un conjunt de relacions, tot allò que afecta una espècie en particular afecta tots els éssers vius. Aleshores, continua Vigneault, la degradació de la naturalesa forma part d’allò social i d’allò polític. “La revalorització de la compassió, la cura, el sagrat i la no-violència, elements generalment atribuïts a les dones, constitueixen el prisma dels models de sostenibilitat ecològica a què apunta l’ecofeminisme espiritual.”²¹

Les posicions més crítiques vers l’ecofeminisme espiritual adverteixen de nou del risc de transmetre una forma de sexisme, en la mesura que introdueix una visió mistificant de les dones: les associa amb la natura, el món material, el món emocional, mentre que els homes representarien la cultura, el món racional i el món abstracte. Trobem punts de vista que consideren que la crisi ecològica deriva d’un model masculí, racionalista, militarista i de dominació, del qual també les dones en són víctimes. Davant d’aquest model s’erigeix una espiritualitat femenina basada en la mare terra, el culte a les deesses... Unes vegades amb connotacions biològiques i d’altres amb construccions socials, històriques o culturals. En ambdues tendències es percep les dones com a salvadores del món i la crítica del patriarcat esdevé la recerca d’una nova manera de concebre el món, amb plantejaments anticientífics, que semblen impulsar cap a l’essencialisme i el romanticisme.

Davant aquestes postures considerades idealistes, un ecofeminisme materialista —Mary Mellor— es pronuncia com a alternativa crítica. Considera el dualisme hegemònic —home/dona, natura/cultura, producció/reproducció— construccions socials determinades històricament. Aquesta perspectiva vincula la dominació masculina sobre les dones amb

20 Vigneault, Frédérique, op. cit.

21 Ibídem.

la depredació de la natura, però també amb la dominació sobre altres grups sotmesos. L'explotació de les dones i de la natura també és inseparable, des d'aquesta mirada, de les relacions socials de producció i mercantilització i de la divisió del treball que caracteritzen avui, a escala planetària, la forma capitalista de patriarcat. Ara bé, caldria plantejar-se si la divisió espiritualitat/materialisme no és precisament un exemple d'aquests binarismes socialment construïts que cal qüestionar i que impedeixen veure totes les maneres a través de les quals les relacions materials poden ser sentides i pensades, i com allò espiritual pren constantment cos en i entre nosaltres.

Malgrat les divergències en els plantejaments teòrics i filosòfics, els moviments més importants en l'actualitat són els moviments feministes i els moviments ecologistes, que denuncien des dels anys seixanta el patriarcat com la causa de l'explotació i la dominació de la naturalesa i de les dones.

Les diferents veus que expressen arreu la ferma voluntat de transformar el món treballant des d'aquestes perspectives juntes, són plurals. Però això no les afebleix, ans al contrari. Brinda una oportunitat única i mai coneguda abans d'establir vincles i estratègies globals, per tirar endavant el projecte comú i majoritari d'esforçar-se per gaudir d'un món més just i solidari. Caldrà respectar el procés personal de cadascuna de les persones que es comprometen voluntàriament a aquesta tasca per l'autodeterminació de les dones i la salvaguarda del medi ambient, sense prejudicis per motiu de gènere, ètnia, classe social o religió.

GUIA DE BONES PRÀCTIQUES PER ACONSEGUIR L'EQUITAT DE GÈNERE A LES COMUNITATS RELIGIOSES

1. Identificar les desigualtats, les discriminacions i els abusos de poder per raó de gènere i treballar per prevenir-les. Ajudar, alhora, a evitar els estereotips i prejudicis per raó de gènere.

2. Fomentar les intervencions provinents de diverses comunitats destinades a protegir les víctimes de la violència de gènere aïlladora. Oferir-los suport a l'hora de trencar el silenci i emparar les persones que ajuden aquestes víctimes.

3. Aplicar la normativa existent en matèria d'igualtat de gènere, com ara la llei d'igualtat de tracte i no-discriminació, el protocol de prevenció de delictes i de bones pràctiques i de bon govern, el protocol per a l'abordatge i la prevenció de matrimonis forçats, i els protocols per a la prevenció i abordatge de l'assetjament sexual i per raó de sexe en l'àmbit laboral, entre d'altres.

4. Impulsar des de les comunitats religioses la igualtat d'oportunitats de les dones i la seva autonomia i oferir les condicions perquè puguin desenvolupar plenament les seves capacitats i expectatives.

5. Promoure la relectura i transmissió dels textos canònics aplicant la perspectiva de gènere i adaptant-los als temps presents.

6. Recuperar les figures femenines que al llarg de la història han tingut un paper cabdal en les tradicions religioses, i incorporar-ne la visió i experiència per fer-les visibles en el context actual.

-
7. Col·laborar activament amb les iniciatives socials, culturals, polítiques i de drets humans i amb les organitzacions feministes de l'entorn per poder treballar sinèrgicament, amb eficàcia i eficiència. Això ha de permetre a qualsevol institució, també religiosa, reflexionar en profunditat sobre les causes de desigualtat i discriminació per raó de gènere, i aplicar accions efectives per potenciar l'equitat de gènere i l'erradicació de qualsevol mena de discriminació i violència de gènere.
-
8. Estimular valors i visions alternatius als valors promoguts pel sistema patriarcal, i potenciar accions i reflexions que ens encaminin cap a una societat més justa, més sostenible i més inclusiva.
-
9. Fer servir un llenguatge inclusiu en les pràctiques orals i escrites, en els textos, en els cursos i en els ensenyaments.
-
10. Fomentar la no-discriminació i la igualtat d'oportunitats en l'àmbit de la pràctica religiosa, i especialment en els espais institucionals i de lideratge. També estimular la creació d'estructures d'organització horitzontals que fomentin la participació de les dones.
-
11. Potenciar que les comunitats religioses esdevinguin espais per generar consciència i sensibilitzar de la importància de l'educació per a l'equitat de gènere i la no-discriminació de manera transversal i integradora des de la primera infància.

Aquesta guia de bones pràctiques planteja un conjunt de reflexions per incorporar la perspectiva de gènere en les tradicions religioses i espirituals. Us convidem a difondre-la i compartir-la amb altres persones.

EL CONSELL ASSESSOR PER A LA DIVERSITAT RELIGIOSA

Funcions del Consell Assessor

El Consell Assessor per a la Diversitat Religiosa, creat pel Decret 326/2011, de 26 d'abril, i configurat com a òrgan col·legiat assessor del departament competent en matèria d'afers religiosos en l'aplicació de les polítiques en matèria d'afers religiosos relacionades amb les diferents esglésies, confessions i comunitats religioses que acompleixen la seva activitat a Catalunya, té la composició, les funcions i el règim jurídic que disposa aquest Decret.

Aquestes són les funcions del Consell Assessor per a la Diversitat Religiosa:

- a. Assessorar o informar la persona titular del departament de la Generalitat de Catalunya competent en matèria d'afers religiosos de la Generalitat sobre les qüestions que se li plantegin.
- b. Proposar les actuacions o els plantejaments que consideri adequats en el marc de les relacions amb les diferents esglésies, confessions i comunitats religioses que acompleixen la seva activitat a Catalunya.
- c. Assessorar i donar suport, a petició de la persona titular del departament de la Generalitat de Catalunya competent en matèria d'afers religiosos, en les relacions de col·laboració o de cooperació que impliquin la participació del Govern o del Parlament de Catalunya en institucions de l'Estat o en organitzacions internacionals.

Composició del Consell Assessor

El Consell Assessor per a la Diversitat Religiosa es va crear l'any 2011. Des de l'inici és presidit pel doctor Francesc Torralba i Roselló i en formen part catorze persones expertes més.

Francesc Torralba i Roselló

(Barcelona, 1967)

És doctor en Filosofia per la Universitat de Barcelona i doctor en Teologia per la Facultat de Teologia de Catalunya, i professor de la Universitat Ramon Llull de Barcelona. Ensenya Història de la Filosofia Contemporània i Antropologia Filosòfica i alterna la seva activitat docent amb l'ofici d'escriure. És director de la Càtedra Ethos, d'ètica aplicada, a la Universitat Ramon Llull. Forma part de diversos comitès d'ètica. El 2011 va ser nomenat per Benet XVI consultor del Consell Pontifici de la Cultura de la Santa Seu. Publica en diverses revistes especialitzades i també és molt present en els mitjans de comunicació. Al llarg de la seva trajectòria professional ha rebut diferents premis d'assaig en llengua catalana i ha publicat més de setanta llibres de filosofia sobre temes molt variats. Està essencialment preocupat per articular una filosofia oberta al gran públic que pugui alternar profunditat i claredat.

Fátima Ahmed

(Tetuan, Marroc, 1967)

Ha assolit el grau superior de formació professional d'Administració d'Empreses i el postgrau de Lideratge de Gestió Política (UAB). Va ser coordinadora del servei de mediació intercultural de l'Associació Sociocultural Ibn Batuta (1996-2012). Des del 2013 és presidenta de l'Associació Intercultural Diàlegs de Dona. L'any 2015 va guanyar el Premi ASPÀSIA en defensa de l'equitat de gènere. És membre del Consell Municipal d'Immigració de l'Ajuntament de Barcelona, en qualitat d'experta, i del Grup Interreligió del Raval. L'any 2022 va ser distingida amb la Creu de Sant Jordi de la Generalitat.

Lena de Botton Fernández

(Barcelona, 1976)

És doctora en Sociologia per l'École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) de París, i professora del Departament de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de les Ciències Socials de la Universitat de Barcelona. Coordina el Grup de Diàleg Interreligiós del Centre Especial en Teories i Pràctiques Superadores de Desigualtats (CREA) de la Universitat de Barcelona. Les seves línies d'investigació se centren principalment en els àmbits d'immigració, identitat cultural, dona immigrant, diàleg interreligiós i escola inclusiva. Destaquen sobretot les seves contribucions al voltant de les aportacions que les dones musulmanes estan fent al discurs feminista internacional.

Cinto Busquet i Paredes

(Girona, 1961)

Prevere catòlic, membre del Moviment dels Focolars i responsable de la Parròquia de Calella (Maresme). És llicenciat en Química i en Filologia Catalana (UAB) i doctor en Teologia Fonamental (Tòquio/Roma), especialitzat en teologia de les religions i diàleg interreligiós. Té publicat en italià l'assaig sobre budisme japonès *Incontrarsi nell'Amore*, i en català les obres d'espiritualitat *A l'Orient a l'Occident* i *Piulades al Vent*. Ha exercit la docència en centres universitaris de Catalunya, Itàlia i el Japó.

Miquel Calsina i Buscà

(Torroella de Montgrí, 1970)

És rector de set parròquies del Baix Empordà, director de la revista *Qüestions de Vida Cristiana* i membre del Patronat de la Fundació Joan Maragall. També és professor de la Facultat de Comunicació i Relacions Internacionals Blanquerna (Universitat Ramon Llull) i del màster en Diàleg Interreligiós, Ecumènic i Cultural de l'Institut Superior de

Ciències Religioses de Barcelona. Ha estat delegat episcopal de mitjans de comunicació social a la diòcesi de Girona.

Montse Castellà i Olivé

(Sant Feliu de Llobregat, 1955)

És llicenciada en Liberal Arts (Columbia University). Ha estat membre de Trafil, grup de recerca de la UAB dedicat a la traducció i a la transferència cultural del budisme tibetà. És traductora i editora de textos budistes, i autora de nombrosos articles sobre budisme i diàleg interreligiós. També és cofundadora i actual vicepresidenta de la Coordinadora Catalana d'Entitats Budistes, i presidenta de Sakyadhita Spain, associació internacional de dones budistes, i de l'Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós i Interconviccional.

Manuel Delgado Ruiz

(Barcelona, 1956)

És catedràtic d'Antropologia a la Universitat de Barcelona, i llicenciat en Història de l'Art i doctor en Antropologia per la mateixa universitat. Va cursar un postgrau en Psicologia Social a la Facultat de Medicina de la UB i estudis de tercer cicle a la secció de ciències religioses de l'École Pratique des Hautes Études, la Sorbona de París. Des del 1986, és professor d'Antropologia Religiosa al Departament d'Antropologia Social de la UB, i director del grup de recerca consolidat GRECS, Grup de Recerca en Exclusió i Control Socials.

Ruth Giordano Torres

(Barcelona, 1962)

És llicenciada en Teologia i copastora de l'Església Evangèlica Unida de Terrassa, i també conferenciant especialitzada en comunicació i coaching i formadora en lideratge. La seva docència se centra en la Bíblia i la teologia, la intel·ligència emocional i la resolució de conflictes. Des del 2009

presideix la Unió d'Esglésies Baptistes de Catalunya. És gerent del Global Leadership Summit, moviment mundial per donar eines al lideratge.

Daniel Giralt-Miracle

(Barcelona, 1944)

És llicenciat en Filosofia i Lletres (UB) i en Ciències de la Informació (UAB) i diplomat en Disseny i Comunicació a Alemanya (Hochschule für Gestaltung d'Ulm). Ha treballat en el camp de la crítica i la història de l'art, ha estat professor a la UB i a la UAB i ha organitzat exposicions d'art i disseny en l'àmbit nacional i internacional. Entre altres responsabilitats en la gestió cultural pública i privada, ha estat director del Museu d'Art Contemporani de Barcelona i comissari general de l'Any Internacional Gaudí. És acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi de Barcelona. El 2013, la Generalitat de Catalunya li atorgà la Creu de Sant Jordi. El 2017, el GTER li concedí el Premi en Convivència i Diàleg Interreligiós.

Maria del Mar Griera i Llonch

(Sabadell, 1978)

És catedràtica de Sociologia a la Universitat Autònoma de Barcelona i, des de l'any 2016, directora del grup de recerca ISOR, Investigacions en Sociologia de la Religió. Ha rebut diversos premis i mencions per la seva recerca en el camp de la sociologia de la religió, la diversitat religiosa, les noves formes d'espiritualitat, la identitat i la política en l'Europa contemporània.

Francesc Xavier Marín i Torné

(Gironella, 1963)

És doctor en Filosofia, diplomat en Ciències de la Religió i expert professional en cultura, civilització i religió islàmiques. És professor de la Universitat Ramon Llull —on és investigador principal del grup de recerca en

Identitat i Diàleg Intercultural— i dels instituts superiors de ciències de la religió de Barcelona i de Vic. També és professor de diversos cursos de màster i postgrau sobre immigració, educació intercultural i desenvolupament a l'Àfrica. Ha estat professor convidat d'islam a la Universitat de Barcelona i a la Universitat Autònoma de Barcelona. Exerceix de secretari de la FAR (Associació Interconfessional per a l'Estudi del Fet Religiós) i és membre d'honor de les associacions ETHNOS i ORIGENS.

Yaratullah Monturiol i Virgili

(Barcelona, 1961)

És islamòloga; autora de diversos llibres i articles; conferenciant internacional des del 1994 sobre islam, dones, espiritualitat, diàleg interreligió i interculturalitat; cofundadora i presidenta de la primera comunitat de dones musulmanes a Catalunya (1994-2001) i de la primera mesquita independent de dones a Europa (1998-2001); directora del 1r Congrés de Dones Musulmanes (Barcelona, 1999) i del 1r Congrés de Feminisme Islàmic (Barcelona, 2005); representant oficial de la FEERI a Catalunya (2005); vicepresidenta de l'Associació UNESCO per al Diàleg Interreligió (2001-2009); membre del Consell Assessor del Parlament de les Religions del Món (Barcelona 2004); fundadora de l'Associació per al Desenvolupament del Feminisme Islàmic (2004-2012) i del Grup Internacional d'Estudis sobre Dona i Islam (GIERFI 2008-2012), i docent des del 2015 per la Càtedra Unesco en Ciències Sagrades (Buenos Aires, Argentina).

Jordi Moreras Palenzuela

(Barcelona, 1965)

És doctor en Antropologia Social per la Universitat Rovira i Virgili, de la qual és professor, del Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social. Té el màster en Estudis Euro-Àrabs de la Universitat de Girona. Entre el 1995 i el 2001 va ser coordinador de l'Àrea de Migracions de la

Fundació CIDOB, i ha estat tècnic a la Direcció General d'Afers Religiosos en dos períodes diferents (2002-2004 i 2018-2019). És especialista en l'estudi de les comunitats musulmanes a Catalunya i en la gestió de la pluralitat religiosa, i ha publicat nombrosos treballs sobre aquest àmbit.

Rosa Rius Gatell

És professora titular de Filosofia a la Universitat de Barcelona i integrant del seminari Filosofia i Gènere, des de la seva fundació, l'any 1990. La seva tasca investigadora s'articula al voltant de dos eixos: la filosofia del Renaixement i el pensament de les dones en diversos períodes de la història, en especial els segles XII-XVI i XX.

Joan-Andreu Rocha Scarpetta

(Bogotà, Colòmbia, 1965)

És degà de la Facultat de Treball Social i Educació Social Pere Tarrés de la Universitat Ramon Llull de Barcelona, i doctor en Ciències de la Comunicació (Barcelona) i en Història de les Religions (Roma) i diplomant en Estudis Àrabs i Islàmics (Roma). També és professor convidat de la Pontifícia Universitat Gregoriana de Roma, de la Universitat Europea de Roma i de la Universitat de Teheran, i professor invitat del Centre d'Estudis de la Mística d'Àvila (CITES). Les seves àrees d'especialització se centren en la comunicació intercultural, la fenomenologia de les religions des d'un punt de vista social i geopolític, els mitjans de comunicació i les religions i el periodisme religiós. És també el coordinador del **Fons Filmogràfic de les Religions**.

Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència

<https://afersreligiosos.gencat.cat>

afersreligiosos